

Interpretarea textelor biblice în viziunea lui Hieronymus

Constantin RĂCHITĂ

Dans le lieu de la renommé ars poetica élaborée par les écrivains augustens et par les épigones, homme de lettre du Théodose le Grand siècle propose ars scripturarum. Hieronymus, étant perçu par contemporains comme une grande autorité dans le domaine de l'interprétation des Écritures, réunit ceux trois types d'interprétation de l'antiquité représentées par l'école alexandrine, antiochienne et ébraïque. Notre étude veut mettre en évidence les principes fondamentaux, qui sont essentiels pour les méthodes interprétatives très modernes d'Hieronymus, qui ont parcouru les siècles et ont fait d'être possible l'exégèse biblique moderne: le principe philologique de la récupération de tradition interprétative, la priorité du texte original et la théorie du ceux trois sens.

Interpretarea textului s-a născut în context religios. Istoria interpretării textelor sacre a cunoscut mai multe etape, în care exegeții au încercat să-și sistematizeze principiile și metodele practice utilizate. În perioada patristică, cel mai important exeget al creștinismului occidental a fost Hieronymus.

Erudiția și competențele lingvistice incontestabile, relevate în traducerea Sfintei Scripturi, au contribuit decisiv la impunerea autorității sale nu doar în domeniul traducerilor, ci și în contextul mai vast al exegezei biblice¹. A scris comentarii la majoritatea cărților Sfintei Scripturi², tratate și lucrări de referință pentru studiul textului biblic³, dar și epistole exegetice, construite sub forma renumitelor

¹ O parte dintre contemporanii săi au reușit să-l judece în mod obiectiv și au arătat un respect deosebit pentru competențele și pentru moștenirea spirituală deosebit de vastă pe care a lăsat-o Bisericii. Aug. *De civitate Dei* 18, 43: *quamvis non defuerit temporibus nostris presbyter, homo doctissimus et omnium trium linguarum peritus, qui non ex Graeco, sed ex Hebraeo in Latinum eloquium easdem scripturas convertit*; Aug., *Contra Iulianum* 1,7,34: *nec sanctum Hieronymum, quia presbyter fuit, contemnendum arbitris, qui Graeco et Latino insuperet Hebraeo eruditus eloquio ex occidentali ad orientalem transiens ecclesiam, in locis sanctis atque in litteris sacris usque ad decrepitam vixit aetatem*; Sulp. Sev. *Dial.* 1,8,1: *vir enim praeter fidei meritum dotemque virtutum non solum Latinis adque Graecis, sed et Hebraeis litteris ita institutus est, ut se illi in omni scientia nemo audeat comparare.*

² Este singurul exeget antic care a scris comentarii la toți profeții Sfintei Scripturi. Pentru un studiu recent despre importanța comentariilor la profeții mici se poate studia M. H. Williams (2006: 97-131).

³ Hieronymus, *Liber de nominibus hebraicis* (389/391) și *Quaestiones hebraicae in Genesim* (391/392). V. Adam Kamesar (1993); C. T. R. Hayward (1995).

*questiones et responsiones*⁴, în care Hieronymus clarifica pasaje biblice obscure la cererea prietenilor săi.

Hieronymus nu și-a sistematizat opiniile referitoare la interpretarea Sfintei Scripturi, însă concepția sa poate fi reconstituită pe baza numeroaselor fragmente existente în comentarii și epistole.

La baza elaborării metodelor hermeneutice se află distincția pe care Hieronymus o realizează între profetie și interpretare sau, altfel spus, între înțelegerea spontană și nemediată a mesajului divin și cea care necesită rațiune și efort intelectual. În Epistola 53 Hieronymus reamintește uimirea fariseilor din Evangheliile în fața unor oameni ca Sfinții Apostoli Petru și Ioan, care cunoașteau Legea, fără a avea știință de carte (Hieronymus, Ep. 53, 3). Marele exeget latin distinge între înțelegerea profetică, nemediată, ca urmare a apropierei dintre Dumnezeu și oameni, și activitatea hermeneutică umană, care necesită medierea mesajului divin prin intermediul interpretărilor⁵. Hieronymus subliniază caracterul mult mai percutant al cuvintelor rostite în comparație cu cele scrise. Cuvântul rostit - spune Hieronymus - conține o forță latentă cu un impact persuasiv mult mai pronunțat⁶. El observă că spre deosebire de discursul oral, textul scris al Sfintei Scripturi are o deschidere mai mare spre interpretări multiple, fapt ce necesită intervenția întreprinșilor pentru a se evita interpretarea aleatorie. Din acest motiv, Hieronymus consideră că interpretarea Sfintei Scripturi este o artă, în sensul horatian al termenului, pe care o numește *ars Scripturarum*⁷, care se studiază, necesită metode precise și solicită o vastă experiență, dobândită numai cu ajutorul incipient al unui îndrumător⁸. Tema inițierii în interpretarea biblică apare constant în operele sale, fiind redată cel mai bine de expresia *tempus tacendi et tempus loquendi*⁹.

Anticipând pericolul unor interpretări arbitrare, Hieronymus încearcă să formuleze câteva principii metodologice. El este conștient că înțelegerea textelor sacre ține de capacitatea intelectuală a cititorilor și afirmă cu amărăciune că *interpretarea Scripturilor este singura artă pe care toți, fără deosebire o*

⁴ Acest gen de exegeză biblică a înflorit în literatura creștină în secolele al IV-lea și al V-lea. Cf. Gustave Bardy, (1932: 210-236, 341-369, 515-537).

⁵ Problema este discutată și de Fericitul Augustin în prologul operei *De doctrina christiana*, oferind un exemplu mai percutant în persoana Sfântului Antonie, care, conform Sfintei Tradiții, a înțeles Scripturile fără să știe să citească.

⁶ Hieronymus, Ep 53, 3: *Habet nescio quid latentis evēpyeiac viva vox et in aures discipuli de auctoris ore transfusa fortius insonat.*

⁷ Este evidentă analogia cu *ars poetica* horatiană.

⁸ *Ibidem* 53, 3.

⁹ Hieronymus, *Comm. in Ecclesiasten*, 3, 7: *Nihil nobis videatur rectum esse, nisi quod discimus, ut post multum silentium, de discipulis efficiamur magistri. Nunc vero pro saeculorum cotidie in peius labentium vitio, docemus in ecclesiis quod nescimus. Et si compositione verborum, vel instinctu diaboli, qui fautor errorum est, plausus populi excitaverimus, contra conscientiam nostram scire nos arbitrarum, de quo aliis potuimus persuadere. Omnes artes absque doctore non discimus, sola haec tam vilis et facilis est, ut non indigeat praeceptore.* Idem, Ep. 148, 1: *illud mecum Scripturae reputans: tempus tacendi, et tempus loquendi.*

revendică: «toți învățați și neînvințați, fără deosebire, scriem poezii». Bătrîna guralivă, bătrînul nebul, sofistul vorbăreț, toți iau parte la ea, o mutilează și o predică altora, înainte de a o fi învățat ei înșiși¹⁰. De aici derivă necesitatea unor reguli, și nu (cum greșit s-a interpretat uneori) din dorința de a limita și de a încorseta sensul mesajului divin.

Hieronymus subliniază dependența interpretării biblice de o teologie a Întrupării Mîntuitorului, dar și de prejudecățile personale ale exegetului. Astfel, descoperim la Hieronymus o teorie a implicării elementelor exterioare în procesul hermeneutic, asemănătoare cu cea afirmată mult mai târziu de către Hans Georg Gadamer în *Adevăr și metodă* (Gadamer, 2001: 225). Cu alte cuvinte, Hieronymus pune la îndoială existența vreunei lecturi pur obiective și din acest motiv recomandă interpretarea Scripturii în conformitate cu dogmele creștine¹¹. În epistolele și prefețele sale atrage atenția asupra pericolului interpretărilor dominate de interese personale, care în loc să reflecte adevărul, sînt dominate de presupuzițiile, educația sau avantajele imediate ale exegetului. Pentru a ilustra mai bine acest lucru și pentru a indica nevoia unui profesor îndrumător, Hieronymus face o analogie între arta sculpturii în ceară și interpretare: [*Noi, îndrumătorii*], nu avem în vedere ceea ce descoperi, ci **ceea ce cauți**. Ceara este moale și ușor de modelat chiar și după ce mîna artistului s-a oprit; cu toate acestea după ce se întărește este întregă și poate deveni orice¹². Hieronymus sugerează că lectorul nu va cerceta niciodată o operă în mod întâmplător, ci va căuta întotdeauna ceva anume. Profesorul îi oferă cheia: doctrina creștină. De aici reiese și necesitatea unui canon care să circumscrie metodele interpretative.

Roadele interpretării Sfintei Scripturi sînt așa numitele *opera commentariorum* care, potrivit lui Hieronymus, sînt singurele opere durabile și folositoare pentru Biserică. Scopul comentatorului este cel de a înlătura echivocul, de a contura evidențele și de a insista asupra pasajelor îndoielnice. Într-un pasaj care amintește de teoretizările moderne ale lui Schleiermacher¹³, Hieronymus menționează că datoria exegetului este cea de a reface puntea dintre lector și gîndirea autorului pe care îl explică: *Commentatoris officium est non quid ipse velit, sed quid sentiat ille quem interpretatur exponere*¹⁴. În viziunea lui Hieronymus, intervenția exegetului

¹⁰ Idem, Ep 53, 7: *Sola Scripturarum ars est, quam sibi omnes passim vindicent: <<scribimus indocti doctique poemata passim>>. Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc soloecista verbosus, hanc universi praesumunt, lacerant, docent, antequam discant.*

¹¹ De altfel, și Augustin împărtășea aceeași opinie în *De doctrina christiana* 2. 9.14; 3.2.5.

¹² Hieronymus, Ep. 53, 3: *Non quid invenias, sed quid quaeras, consideramus. Mollis cera et ad formandum facilis, etiam si artificis et plastae cessent manus, tamen τῆ δυνάμει totum est, quidquid esse potest*

¹³ Marele hermeneut german considera că adevăratul obiectiv al hermeneuticii este relevarea unui plan profund al gîndirii autorului, motiv pentru care va insista pe latura interpretării psihologice a textului. Cf. F.D.E. Schleiermacher, (2001: 11).

¹⁴ Hieronymus, Ep. 49, 17: *Datoria comentatorului nu este cea de a-și exprima propria părere, ci de a înfățișa ceea ce a simțit cel pe care îl interpretează. Aceeași idee este reluată în Ep. 37, 3, dar și în prologul cărții a III-a din *Commentarium in Galatos*.*

tebuie să fie discretă și să se rezume la un limbaj simplu și clar, pentru că *în cadrul Bisericii trebuie cautată simplitatea și neprihănirea pierdută a cuvintelor apostolilor*¹⁵. Parada pur gratuită de elocință nu este recomandată în interpretare, deoarece astfel ar putea fi umbrit conținutul mesajului¹⁶.

Pe lângă aceste considerații referitoare la interpretarea biblică, putem descoperi în opera exegetică a lui Hieronymus o serie de principii metodologice, mai mult sau mai puțin originale, pe care le putem sintetiza în trei mari categorii:

1. Principiul filologic al recuperării tradiției interpretative
2. Întîietatea textului original (*Hebraica veritas*)
3. Teoria celor trei sensuri

1. *Recuperarea tradiției interpretative* este un principiu care reiese din însăși rolul atribuit interpretului de către Hieronymus în *Apologia contra Rufinum: Ce rol au comentatorii? Ei explică ce au spus alții și exprimă într-un limbaj simplu cele scrise într-un mod neclar. Notează părerile altora și spun: <<unii au explicat astfel acest pasaj, alții i-au dat sensul următor...>>. Ei încearcă să-și întărească opinia și înțelegerea proprie pe baza părerilor acelora, astfel încît un cititor prevăzător, după ce a citit interpretări diferite și a ales care trebuie acceptate și care respinse, va judeca singur sensul corect. Cititorul este asemenea unui bancher priceput care va respinge monedele false*¹⁷. Potrivit acestor opinii scopul unui comentariu biblic nu este cel de a oferi neapărat o soluție interpretativă, ci mai degrabă de a reda toate interpretările unui pasaj, indiferent de persoana care le-a redactat (iudeu, creștin sau păgîn), astfel încît lectorul să poată alege singur cea mai bună interpretare. A fost criticat pentru această metodă, reproșîndu-i-se că astfel se încurajează interpretările aleatorii. Răspunsul său a venit prompt: cei care critică această metodă nu înțeleg de fapt genul comentariului în cadrul căruia nu se prezintă doar păreri subiective ale interpretului, ci se aduce în discuție și tradiția interpretărilor anterioare pentru a fi comparate și pentru a acorda libertate lectorului să judece singur și să aleagă varianta de interpretare corectă. Prin acest principiu, uimitor de modern, Hieronymus pune practic bazele discursului științific și ale filologiei în general.

¹⁵ Idem, *Comm. in Ep. Pauli ad Gal., Prologus*, cartea a III-a: *in ecclesiis ista quaeruntur, ommissaque apostolicorum simplicitate et puritate verborum, [...] non tam eruditura populos quam favorem populi quaesitura.*

¹⁶ Cu toate acestea, însă, Hieronymus revine asupra discuției în Ep. 48, 4, unde susține că frumusețea stilului nu trebuie să-i lipsească unui comentariu, pentru că acesta nu se adresează doar oamenilor simpli, ci și intelectualilor. De aceea - spune autorul - stilul elegant al interpretării biblice trebuie disimulat (în sensul că nu trebuie să fie evident): *Ecclesiastica interpretatio, etiam si habet eloquii venustatem, dissimulare eam debet et fugere ut non otiosis philosophorum scholis paucisque discipulis, sed universo loquatur hominum generi.*

¹⁷ Hieronymus, *Apol. adv. Ruf.*, 1,16: *Commentarii quid operis habent? Alterius dicta edisserunt; quae obscura scripta sunt, plano sermone manifestant; multorum sententias replicant et dicunt: Hunc locum quidam sic edisserunt, alii sic interpretantur, illi sensum suum et intelligentiam his testimoniis et hac nituntur ratione firmare, ut prudens lector, cum diversas explanationes legerit et multorum vel probanda vel improbanda didicerit, iudicet quid verius sit et, quasi bonus trapezita, adulterinae monetae pecuniam reprobet.* Cf. Ep 20, 2; Ep 61, 1; *Apol. c. Ruf.* 3,11.

2. Principiul exegetic al lui *hebraica veritas* reprezintă inovația fundamentală a lui Hieronymus și constă în impunerea textului original ebraic ca factor decisiv pentru legitimarea interpretării biblice. După propria mărturie, acest principiu al originalului, care nu convenea creștinilor în polemica lor cu evreii, i-a fost inspirat de Sfântul Apostol Pavel: *Apostolul a fost un om familiarizat cu ebraica și foarte învățat în ceea ce privește legea și nu ar fi dat niciodată vreun citat dacă acesta nu se afla în manuscrisele ebraice*¹⁸. Totuși interesul pentru textul ebraic a fost determinat de lipsa de concordanță dintre manuscrisele ebraice și cele grecești ale Vechiului Testament¹⁹.

3. *Teoria celor trei sensuri*, de sorginte origenistă, stabilește în cadrul textului biblic existența a trei grade de înțelegere: literal, alegoric și anagogic. Într-o epistolă scrisă în anul 407, adresată Hedybiei, o văduvă din Galia interesată de interpretarea Scripturii, Hieronymus își prezintă concepția despre cele trei sensuri ale textului²⁰: *În inima noastră există o explicație întreită și aceasta este regula Scripturilor: cea dintâi presupune să le înțelegem după sensul istoric, a doua după cel tropologic, a treia după înțelesul spiritual. Prin sensul istoric se păstrează starea obișnuită a textului; prin tropologie ne ridicăm de la nivelul literei spre înțelesuri mai înalte, și tot ceea ce s-a petrecut în sînul poporului evreu în plan material, noi interpretăm în plan moral și întoarcem spre folosul sufletului nostru. Prin sensul spiritual mergem spre desăvârșire, părăsim lumea pămîntească, predicînd fericirea viitoare și lucrurile cerești, astfel încît cugetarea din viața de acum să devină umbră a fericirii viitoare*²¹. Chiar dacă în teorie Hieronymus vorbește despre existența a trei sensuri²², în practică se rezumă la o dihotomie literal-spiritual.

Sensul literal este exprimat prin două tipuri de expresii: fie formate cu *littera* (*secundum litteram, iuxta litteram*), fie cu *historia* (*iuxta historiam, ordo historiae*, sau *historica interpretatio*). Hieronymus recomandă o interpretare axată pe nivelul

¹⁸ Idem, *Comm. in Gal.*, 3, 10: *Apostolus vir Hebraeae peritiae et in lege doctissimus, nunquam protulisset nisi in Hebraeis voluminibus haberetur.*

¹⁹ Idem, Ep. 57, 7.

²⁰ Hieronymus menționează în Ep. 120, 12 că textul de la *Proverbe*, 22, 20-21 (din *Vulgata*) redă originea interpretării tripartite a Sfintei Scripturi: *Ecce descripsi eam tibi tripliciter in cogitationibus et scientia ut ostenderem tibi firmitatem et eloquia veritatis respondere ex his illi qui misit te.*

²¹ Hieronymus, Ep. 120, 12: *Triplex in corde nostro descriptio et regula scripturarum est: prima ut intellegamus eas iuxta historiam, secunda iuxta tropologiam, tertia iuxta intellectum spiritalem. In historia eorum quae scripta sunt ordo servatur; in tropologia de littera ad maiora consurgimus, et quicquid in priori populo carnaliter factum est iuxta moralem interpretamur locum, et ad animae nostrae emolumenta convertimus; in spiritali theopia ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futurorum beatitudine et caelestibus disputamus, ut praesentis vitae meditatio umbra sit futurae beatitudinis.* Cf. Origen, *De principiis*, IV, 2,4. Similitudinea dintre cele două pasaje este remarcată de către A. Penna în (1950: 49-58).

²² În Ep 21,28 Hieronymus interpretează parabola Fiului Risipitor și revine cu explicații la sensul întreit al textului biblic: în sens literal, fiul are o existență reală în cadrul parabolei; din punct de vedere alegoric el este imaginea vameșilor și a păcătoșilor; iar potrivit sensului mistic parabola profetește viitoarea chemare a Neamurilor.

gramatical al textului, trecînd în plan secund interpretarea alegorică. El susține că lectorului trebuie să-i parvină un text ireproșabil din punct de vedere lingvistic, unde sensul termenilor trebuie să fie clar definit. Sensul literal în mod tradițional cuprindea două părți: 1. *interpretatio verborum*, consta în acțiunea asupra limbajului, necesitînd explicații despre termenii textului, morfologie, sintaxă, lexicologie și etimologie; 2. *historiarum cognitio* care se ocupa mai mult de partea literară a textului, aducînd informații mitologice, istorice, geografice, științifice și utilizînd cataloage de nume și genealogii. Sensul alegoric apare în opera lui Hieronymus cu termenii de *allegoria*, *anagoge*, *tropologia* și *spiritus*. Chiar dacă accentuează înțîietatea sensului literal, acolo unde interpretarea istorică se împotmolește, recomandă înțelegerea textului cu ajutorul metodei alegorice.

În concluzie, importanța lui Hieronymus pentru interpretarea biblică este covârșitoare. El reunește cele trei tipuri de interpretare din antichitate, reprezentate de tradiția alexandrină, cea antiohiană și cea ebraică. Deși s-a inspirat incontestabil din Origen, spre deosebire de acesta el a căutat sensul literal nu în Septuaginta, ci în originalul ebraic. Prin acest demers s-au pus bazele exegezei biblice moderne: axarea pe textul original și interpretarea în conformitate cu gîndirea semitică. Originalitatea exegezei lui Hieronymus constă mai ales în forma metodei de interpretare și nu în conținutul acesteia. *Hieronymus abordează textul Scripturii cu instrumente filologice extrem de rafinate și dintr-o perspectivă care o anunță pe cea critico-istorică modernă* (Bădiliță 2006: 281). În concepția sa mesajul divin nu poate fi înțeles, decît de-a lungul timpului, printr-o confruntare permanentă și responsabilă a tuturor interpretărilor pe care le-a primit în diferite epoci.

Bibliografie

- Andrew, Cain, 2009, *The Letters of Jerome: Ascetism, Biblical Exegesis and the Construction of Christian Authority in Late Antiquity*, Oxford University Press
- Augustin, Sfînt, 2002, *De Doctrina Christiana. Introducere în exegeza biblică*, ediție bilingvă de Marian Ciucă și Lucia Wald, Humanitas, București
- Bardy, Gustave, „La Littérature patristique des quaestiones et responsiones sur l'écriture sainte”, în *RBi*, 1932, nr. 41, p. 210–36, 341–69, 515–37
- Bădiliță, Cristian, 2006, *Metamorfozele Antihristului la Părinții Bisericii*, Polirom, Iași
- Coman, Ioan G., 2000, *Patrologia*, Sfînta Mănăstire Dervent, Dervent
- Duval, Yves-Marie, 1988, „Jérôme entre l'Occident et l'Orient, XVIe centenaire du départ de Saint Jérôme de Rome et de son installation à Bethléem”, în *Actes du Colloque de Chantilly 1986*, Paris
- Gadamer, Hans-Georg, 2001, *Adevăr și metodă*, traducere de Gabriel Cercel, Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana, Teora, București
- Graves, Michael, „<<Judaizing>> Christian Interpretations of the Prophets As Seen by Saint Jerome”, în *Vigiliae Christianae*, 2007, nr. 61, p. 142-156
- Hayward, C.T.R., 1995, *Jerome's Hebrew Questions on Genesis*, Clarendon Press, Oxford
- Hieronymus, 1949-1963, *Saint Jerome Lettres*, ediția lui Jerome Labourt, vol. I-VIII, Les belles lettres, Paris

- Idem, 2004, *Comentariu la cartea profetului Iona*, traducere realizată de Dan Batovici, Anastasia, București
- Hulley, Karl Kelchner, „Principles of Textual Criticism Known to St. Jerome”, în *Harvard Studies in Classical Philology*, vol. LV, 1944, pp. 87-109
- Jay, Pierre, 1985, „L'Exegese de Saint Jerome d'apres son <<Commentaire sur Isaie>>”, *Etudes Augustiniennes*, Paris
- Kamesar, Adam, 1993, *Jerome, Greek Scholarship, and the Hebrew Bible: A Study of the Quaestiones Hebraicae in Genesim*, Clarendon Press, Oxford
- Lubac, Henri de, 1959, *Exegese medievale, les quatre sens de l'Ecriture*, vol. I, Aubier, Paris
- Moreschini, C.; Menestrina, G., 1997, *Motivi letterari ed esegetici in Gerolamo*, Morcelliana, Brescia
- Negrescu, Dan, 1996, *Literatura latină: autori creștini*, Paideia, București
- Negrescu, Dan, 2004, *Patristica perennia. Părinți de limba latină*, Editura Universității de Vest, Timișoara
- Rebenich, Stefan, 1996, *Jerome*, Routledge, London
- Rebenich, Stefan, „Jerome: The <<Vir Trilinguis>> and the <<Hebraica Veritas>>”, în *Vigiliae Christianae*, vol. XLVII, 1993, nr. 1, p. 50-77
- Schleiermacher, F.D.E., 2001, *Hermeneutica*, traducere, note și introducere de N. Râmbu, Polirom, Iași
- Penna, A., 1950, *Principi e carattere dell'esegesi di S. Gerolamo*, Pontificio Istituto Biblico, Roma
- Williams, Megan Hale, 2006, *The monk and the book: Jerome and the making of christian scholarship*, University of Chicago Press
- <http://monumenta.ch/latein>
- <http://ccel.org/ccel/schaff/npnf206.htm#v.LI-p33.1>